

A népfőiskolák a társadalom szövetében – a jelen

© BAKA József & © BELOVÁRI Anita

Kaposvári Egyetem

baka.jozsef@ke.hu & belovari.anita@ke.hu

Jelen tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy napjaink Magyarországon a népfőiskolákra ható szakmai, szakpolitikai környezeti tényezők, a társadalom felnőttképzési, kulturális és civil aktivitási jellemzői mennyiben segítik, illetve akadályozzák a népfőiskolák társadalmi beágyazódását, integrációját a hazai nem formális felnőttképzés és közművelődés rendszerébe. Korábbi írásunkban vázoltuk a népfőiskolák két világháború közötti jellemzőit, azokat a tényezőket, amelyek a mozgalom sikereit és kudarcait alapvetően meghatározták. Az 1920-as évek viszonylagos és az 1935-1946 közötti időszak jelentősebb sikereinek alapvető okai: az állami-politikai támogatottság, különböző politikai irányzatok képviselői is méltatják előnyeit, beleillett a kultúrfőlény megszerzésének programjába, a keresztény erkölcs, és a szociális gondolat mellett a nemzeti érzés fejlesztésének céljába. A romlatlan falu, a parasztság, mint nemzetfenntartó erő fejlesztése az állami politika mellett az értelmiség jelentős részének (népi írók, falukutatók, népi szociográfusok) is központi célkitűzése lett. Az 1930-as évektől az egyházak váltak a legjelentősebb szereplővé a népfőiskolák fenntartásban, működtetésben. Kovács Bálint szerint a népfőiskolák közös nevezői ekkor a keresztyénség, népiség, gyakorlatiasság és életszerűség (Balázs, 2002).

Társadalom átalakító, gazdaságfejlesztő hatásuknak azonban több korlátja is volt. Ugyan különösen az 1920-as években az állam jelentős népfőiskola kezdeményező és támogató, de a finanszírozásban csekély szerepet vállal – összhangban a dualizmusban is létező állami szerep felfogással, miszerint a közművelődés alapvetően a társadalom ügye. Különösen az 1920-as években a népfőiskola mibenlétével sem volt tisztában nem csupán a parasztság jelentős része, de a döntéshozók sem. A földbirtokos, gazdálkodó parasztság száma csekély, a birtokszerkezetben, a mezőgazdasági termelésben a nagybirtok szerepe meghatározó, ezért a népfőiskolának, mint a paraszti gazdasági önszerveződés, a szövetkezés tanulóterepének társadalmi bázisa viszonylag vékony. Az 1920-as években jellemzően a városokban megyeszékhelyeken hoztak létre népfőiskolát és ugyan a területi eloszlásban a kisvárosok, falvak jelenléte az 1930-as években erősödött, a népfőiskolák azonban az agrárnépesség jelentős része számára elérhetetlenek voltak.

A népfőiskolák társadalmi beágyazódását befolyásoló tényezők napjainkban

Napjainkban a népfőiskolák az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés közművelődési formái. Magyarországon a felnőttképzési szervezetek viszonylag nagy számban működnek. Kisebb viszont a nem állami indíttatású, nem központilag szervezett, nem profit orientált valódi civil felnőttképzők súlya. A népfőiskolák szakmai körökben ma is általánosan elfogadottan az iskolán kívüli és túli felnőtt tanulás egyik legjelentősebb, legkarakteresebb formáját testesítik meg. A számos felnőttképzést is folytató (oktatási, kulturális, egészségügyi, szociális, stb.) szervezet között a népfőiskolák

azon kevesek közé tartoznak, amelyek kifejezetten, alap tevékenységükként határozzák meg a felnőttek tanulását. Az emberekhez közelebb lévő, érték alapon működő, közösségi jellegű, nonprofit formában működő civil szerveződéseként elsősorban a nem formális felnőttképzés területén járulnak hozzá a tanuláshoz való hozzáférés erősítéséhez.

A foglalkoztatási célú, állami forrásokat felhasználó felnőttképzés nem javított az elmúlt négy-öt évben sem a foglalkoztatottsági és munkanélküliségi mutatókon. Összességében nem javultak a felnőttképzés eredményességi, hatékonysági mutatói sem (Jelentés..., 2010). Tulajdonképpen az elmúlt húsz évben – annak ellenére, hogy a felnőttképzési ágazat jelentős szakmai fejlődési pályát futott be – mégsem látszik a felnőttképzés jelentős szociális, gazdasági hatása a magyar társadalom életminőségének javulására. Nem csökkentek a regionális különbségek sem. A felnőttképzési területi tervezést, szervezést és képzést regionális és megyei szinten az RMK-k és RKK-k nem voltak – és úgy véljük, a szerkezeti átalakításuk után ma sem – képesek önmagukban megfelelően ellátni. Kistérségi és települési szinten pedig gyakorlatilag nincs sem tervezés, sem szervezés, ennek következtében értelemszerűen a felnőttképzés esetleges, hiányos, nem a valós igényeket elégíti ki és sokszor szakszerűtlen, a tanuláshoz való hozzáférés, az elérhetőség lényegi mutatói nem javultak. Úgy véljük, hogy ezeknek a térségi felnőttképzési funkcióknak az ellátásában hasznos szerepet töltenek (tölthetnének) be, elsősorban a nonformális tanulás területén, a területi (megyei, kistérségi) hatókörű népfőiskolák.

A felnőttképzés kiemelt célcsoportjai tanulásához, a számukra képzéseket biztosító szervezetek támogatásából az állam is szerepet vállal, de a finanszírozás esetleges, kiszámíthatatlan. A jogi környezet nem korszerű, mert nem tanuló, hanem intézmény (ellátó) centrikus, az intézményrendszer felülről építkezik. Nem biztosítja a különböző tanulási formák és képzők egyenrangúságát sem. Mivel a rendszer szakképzés központú, háttérbe szorulnak az általános képzések és képzők (Cselekvési programterv, 2010). Ez a trend Európában is érvényesül, ezredfordulón még Dániában is a munkaerő-piac szükségletei, a szakképzés dominanciája érvényesül az oktatásban és a felnőttképzésben. A cél gyorsan, hatékonyan szakmai kompetenciát adni és ebbe nem fér bele semmi kitérő és „bolondos év” mondjuk egy népfőiskolán, vagy egy világméretű utazás (Reich, 2010). Hazánkban ez a szemlélet fokozottan érvényesül a döntéshozók és a társadalom tagjai körében is. Meggyőződésünk, hogy a nemformális tanulás kereteinek állami szabályozása, érdekeltségi feltételeinek megteremtése, elismerésének erősítése a felnőttképzés munkaerő-piaci eredményességét és hatékonyságát is növelné. Ebben a folyamatban jelentős szerepet tölthetnének be a skandináv típusú, rendkívül sokszínű, színvonalas képzéseket kínáló, bentlakásos térségi (regionális, országos, nemzetközi) hatókörű népfőiskolák.

A felnőttképzésben való társadalmi részvétel hazai mutatói európai összehasonlításban elszomorítóak. Egy 2005-2007 közötti európai felmérés, az Adult Educational Survey, (AES) eredménye szerint hazánk felnőtt lakosságának mindössze 9%-a vett részt a felvételt megelőző egy évben oktatásban és képzésben, ezzel Magyarország utolsó lett az unió tagállamai között, ahol a képzésben résztvevők aránya átlagosan 36% volt. Jelentős lemaradást tapasztalhatunk a térségben található, közép-európai tagállamoktól is. Még jelentősebb a lemaradásunk – a népfőiskolákat is leginkább érintett – nem formális, iskolarendszeren kívüli képzéseken való részvételt illetően (EU: 33%, Mo: 6,8%). Vannak felmérések (például egy 2009-es KSH MEF felvétel), amelyek ugyan valamivel jobb eredményt mutatnak, de az összkép változatlan. A gazdaságilag aktív

népesség oktatásban-képzésben való részvételi aránya (14%) jelentősen meghaladja az inaktív népességét (3,1%), valamint a rosszabb gazdasági helyzetű régiókban a legalacsonyabb a részvétel. Az iskolai végzettség is alapvetően befolyásolja a felnőtt tanulásban való részvételt (Részvétel a felnőttképzésben, 2010). Egy felmérés szerint még a legnagyobb vidéki városainkban is alacsony a felnőttoktatásban részt vevők aránya, és általában a tanulás társadalmi presztízse is. Ugyan általánosságban az emberek fontosnak tartják a folyamatos tanulást, de a megkérdezettek 83–92 százaléka nem tanult a felvételkor semmit és 66–80 százaléka nem is tervezte a jövőben sem, hogy tanuljon. A fő tanulást akadályozó okként a pénzühiányt és a képzések, álláslehetőségek hiányát jelölték meg, amely miatt fölösleges tanulni (Kulturális..., 2006). Ha ezeket az adatokat összevetjük azzal, hogy a népfőiskolák kiemelt célközönségét az alacsonyabb iskolai végzettségű, inaktív, munkanélküli népesség és célterületként a hátrányos helyzetű térségek és települések alkotják, a felnőttképzési aktivitás társadalmi mutatói nem segítik a népfőiskolák társadalmi bázisának erősödését. Emellett ezek a mutatók is arra utalnak, hogy erősíteni kellene az emberekhez közelebb levő civil felnőttképzők szerepét.

Hasonló képet mutatnak magyar társadalom kulturális aktivitásának jellemzői. A technológiai eszközök fejlődése a kulturális eszközöket és szolgáltatásokat, a szabadidős tevékenységek szerkezetét is átalakította. A 2000-es évek közepén családok kulturális kiadásai közül a legtöbbet a szórakoztató elektronikára fordították (CD-k, mobiltelefonok, számítógépek, stb.) A televízió előtt eltöltött idő a szabad időkereten belül jelentősen növekedett, és ezzel párhuzamosan csökkent a könyv-, az újság- és a folyóirat olvasás, a beszélgetés, zenehallgatás és a kulturális intézmények látogatása. A 14-70 év közötti népesség 60%-a otthonülő, nem használja a közösségi művelődés tereit, 43%-a, 3,2 millió ember kulturálisan teljesen passzív, sivar életmódot folytat. E csoport 75%-a alacsony képzettségű, közel felük legfeljebb nyolc osztályt végzett, itt vannak legnagyobb arányban a legidősebbek, és a legképzetlenebbek, kétharmaduk negyven év feletti, anyagi helyzetük az átlagosnál rosszabb. Tagjaik között túlréprezentáltak a községi lakosok, a keleti országrész, az észak-magyarországi és az alföldi régiók lakosai (Hunyadi, 2005).

Magyarország településszerkezete sem kedvez az alulról szerveződő népfőiskolák széles körű települési jelenlétének. Az ország településeinek mintegy fele 1000 fő alatti lakosságszámú, ahol a közszolgáltatások is csak hiányosan biztosíthatók, a települési lejtő különösen ezeknél mutatható ki markánsan. A kistelepülések, az összefüggő aprófalvas, városi hiányos térségek demográfiai, gazdasági, oktatási, intézményi ellátottsági mutatói rendkívül rosszak. Előregedő, alacsony iskolázottságú népesség, munkalehetőségek hiánya, a szocio-kulturális hátrányok halmozódása és újratermelődése koncentrálódik ezekben a térségekben, településeken. Magyarország településeinek több mint fele tartozik a kedvezményezett (hátrányos helyzetű) kategóriába. A hátrányos helyzetű falvak és városi peremkerületek jórésztében nincs se közösségi tér, se megfelelő kulturális kínálat, a még meglévő, napi gondokkal küszködő közművelődési intézmények sem képesek ösztönözni, beépíteni és összefogni a helyi kezdeményezéseket. Kevés a széles körben hozzáférhető képzési forma (Kulturális stratégia, 2006). Magyarország jelentős része még mindig a vidéki, vidékies kategóriába tartozó térségekből, településekből áll és a vidék még ma is a hátrányos helyzet szinonimája. Ez a vidék azonban már sokkal diverzifikáltabb népesség-, tevékenység-, foglalkozás- és gazdaságszerkezettel írható le, mint a két világháború közti időszakban, ezért sokkal differenciáltabb képzés struktúrát igényel. Az ország tér- és településszerkezete és annak

társadalmi-gazdasági jellemzői a felnőttképzés számára komoly kihívást jelentenek. A hagyományos állami, for-profit felnőttképzők számára ez a tér, az itt élők jelentős része elérhetetlen. A helyi aktivitásra, igényekre épülő, a helyi élethez alkalmazkodó, közösségi alapú, tanulókör jellegű helyi népfőiskolák a hátrányos helyzetű települések lakóit nagyobb eséllyel tudják bevonni az életminőséget javító közösségi tanulási folyamatokba.

A hazai népfőiskolák, mint társadalmi önszerveződésen alapuló szervezetek, jellemzően a nonprofit-civil szférán belül határozzák meg magukat. A rendszerváltással újjáéledt, a piactól és az államtól független „harmadik szektor” napjainkig jelentős fejlődési pályát futott be. A társadalmi önszerveződés és érdekérvényesítés, a nem profitcélú társadalmi innováció kereteiként olyan társadalmi igényeket, közszolgálati feladatokat elégít ki, amelyekre sem a piaci, sem az állami szektor nem alkalmas. Miközben tehermentesítik az állami szektort, ellátják annak társadalmi ellenőrzését is. Gazdasági szerepük elsősorban a foglalkoztatás növelésében nyilvánul meg. Ha általánosságban értékeljük az elmúlt húszegynéhány év folyamatait, akkor láthatjuk, hogy szektor szervezeteinek száma, bevétele, a foglalkoztatottak száma növekvő trendet mutatott és ez a szféra az önkéntesség elsődleges terepe is. Mindazonáltal éles különbség figyelhető meg az állam/önkormányzat (és intézményei) által létrehozott, illetve a mintegy nonprofit vállalkozásként működő közalapítványok, nonprofit gazdasági társaságok és a valóban civil, alulról szervezett és működtetett szervezetek erőforrás-mutatói között. Ez utóbbiak döntő hányada kevés bevétellel rendelkező, főállású alkalmazottat foglalkoztatni nem tudó mikroszervezet. Az ezer lakosra jutó szervezetszám alacsony, ezen a területen is kimutatható a Budapest-vidék ellentét és a kistelepülések ellátatlansága. Magyarországon napjainkban is komoly korlátja a népfőiskolák szélesebb körben való elterjedésének az alulról jövő szerveződéseknek a gyengesége, miután a népfőiskolai szervezetek általában szintén az erőforrás-hiányos civilek közé tartoznak. A civil szféra saját erőből, külső támogatás, segítség nélkül nem képes hatékony népfőiskolai szervezetrendszer kiépíteni és működtetni.

Az állam a rendszerváltás után nyomatékos figyelmet tanúsított a népfőiskolák iránt, de ez a figyelem kétarcú, akárcsak a két világháború között. Az állam ma sem biztosítja azokat a szervezési, működési feltételeket, amelyek megalapoznák a népfőiskolák társadalmi súlyának növekedését. A népművelők az 1990-es évek közepén közművelődés egyik fő problémájaként annak ex lex állapotát határozták meg. A hazai népfőiskolák máig egyszerre élnek meg a törvényen kívüliség-belüliség állapotát, amennyiben ma sincs népfőiskolai törvény, viszont a népfőiskola a kulturális törvényben említésre kerül. A törvényi szabályozás a közművelődés rendszerébe helyezi a népfőiskolákat. A törvény népfőiskola definíciója a magyar népfőiskolai hagyományokat is megjeleníti. A népfőiskola e szerint *„olyan felnőttoktatási célú tanfolyamokat szervező, helyi önszerveződés alapján létrejött szervezet, amelynek pedagógiai programja a szakismeretek átadásán túl személyiségfejlesztő (állampolgári, közéleti) elemet is tartalmaz, s melynek lebonyolítási, oktatási rendszerét, a résztvevők maguk is alakíthatják”* (Bordás, Sz. Tóth & Trencsényi, 1998:16). A törvény 2012-es módosítása a megyei közművelődési szakmai szolgáltató szervezet szakmai segítő, támogató feladatai között nevesíti a népfőiskolai mozgalom támogatását. A népfőiskola törvényben való nevesítése megteremtette a lehetőségét a kiszámíthatóbb állami támogatások igénybevitelére, de a törvény keret jellege erre mégsem jelent garanciát. Jelenleg úgy tűnik, kevés az esély a népfőiskolák törvényi szabályozásának részletesebb

kidolgozására, amely kellően segíthetné egy kiterjedt népfőiskolai hálózat működését.

A népfőiskolai törvény megalkotása iránti igény természetesen elsősorban a népfőiskolák szívégye, de azok a feladatok, elvárások, amelyeket egyes kormányzati tervek, stratégiák, programok megfogalmaznak a népfőiskolák irányába, szintén a törvényi háttér megteremtését igénylik. A rövid- és középtávú kormányzati tervekben a népfőiskolák elsősorban a vidékfejlesztés és a közművelődés területén jelennek meg.

A Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020 (2011), a vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, életképes vidéki települések, helyi közösségek stratégiai területen, ennek nemzeti programjai között önálló népfőiskolai programként határozza meg a népfőiskolai mozgalom erősítését, a tájközpontok, a népfőiskolai infrastruktúra fejlesztését, a népfőiskolai együttműködések ösztönzését. A stratégia a vidéki és helyi népfőiskolák képzési programjának támogatását különösen a vidékfejlesztési célú, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó, helyi demokrácia, közösségi részvétel növelésére irányuló, alapműveltséghez tartozó képzések területén irányozza elő. Az NVS végrehajtásának keretprogramja, a Darányi Ignác Terv (2012) 2012-re tervezte a népfőiskolai rendszer megújításának, megerősítésének, vidékfejlesztési profilú tartalmi fejlesztésének stratégiai programjának kidolgozását. Noha a legjelentősebb népfőiskola szerveződések – Magyar Népfőiskola Társaság, Lakitelek Népfőiskolai Alapítvány – a tárca felé benyújtották javaslataikat – ez az anyag 2013 első negyedévében még nem készült el.

A *közművelődési koncepció* (2014-2020) tervezete (Cserpé & Németh, 2012) kiemeli, hogy a közművelődési intézmények mellett a jelentős történelmi múlttal és ma is meghatározó, felnőttképzéssel foglalkozó országos szervezetek, mint a Magyar Népfőiskolai Társaság (MNT) is megjelenjenek a közművelődési támogatások rendszerében, mivel tapasztalatuk, felhalmozott tudásuk serkentően hat a közművelődési intézmények felnőttképzési munkájára. A koncepció hangsúlyozza a népfőiskolák kulturális vidékfejlesztésben játszott kiemelkedő, programalkotó szerepét.

Bízható lehet, hogy a vidékfejlesztés és közművelődés területén tehát a népfőiskolák egyfajta stratégiai partnerként vannak jelen a tervekben, különösen a vidékfejlesztés fogalmaz meg konkrét feladatokat és elvárásokat a népfőiskolák felé. A kormányzati politikában eltérő hangsúllyal, de már a 90-es évek elejétől megfigyelhető a népfőiskolák támogatásának igénye. Mégsem tudtak ezek a szándékok megteremteni egy stabil hátteret társadalmi beágyazódásukhoz, helyzetüket folyamatosan a bizonytalanság jellemzi.

Ennek ellenére a rendszerváltás utáni években rendkívül extenzív fejlődés indult a szervezetek számát illetően. Megalakult a KALOT hálózata, a Magyar Népfőiskolai Kollégium, a Magyar Népfőiskolai Társaság, létrejött a Lakitelek Népfőiskola és sok más népfőiskolai szervezet. A KSH szerint a jogi személyiségű népfőiskolák száma az ezredforduló éveiben 150-160 körül mozgott. A skandináv bentlakásos népfőiskolák ugyan mások, mint a hazai sokszor tanulókör szerű népfőiskolák, mégis ekkor Dániában „csak” 102, Svédországban 132, Finnországban 93, Norvégiában 80 népfőiskola működött (Sári, 2011). 2012-ben a hazai törvényszéki nyilvántartásban 74 népfőiskola néven bejegyzett szervezet található, míg a dán népfőiskolák honlapján 69 szervezetet tüntetnek fel. A legnagyobb és a legjelentősebb Uniók felnőttképzési aktivitással rendelkező, rendkívül sokszínű szervezeti és tevékenységi kört felölelő hálózat a Magyar Népfőiskolai Társaság 2012-ben 136 tagszervezettel

képviselteti magát az ország minden megyéjében és a többi népfőiskolával együtt – ugyan közel sem kiegyenlített – széleskörű területi lefedettséggel bír.

A hazai népfőiskolák elmúlt 25 éve azt látszik igazolni, hogy helyük van a XXI. századi magyar művelődésben. A kérdés az, hogy milyen hangsúllyal. Bebizonyították, hogy képesek alkalmazkodni a kor változásaihoz, a nem feltétlenül támogató környezeti tényezőkhez. A gyenge civil szektor, a társadalmi passzivitás, a szegénység és más negatív tényezők szerintünk nem lényegi akadályai fejlődésüknek – hiszen ilyen közegben jöttek létre. Lehet sikeres egy kis falusi népfőiskola a maga szintjén, ilyen környezetben is. Nyilvánvaló leegyszerűsítése a problémára adott válasznak, de ahhoz, hogy igazán jelentős társadalom fejlesztő tényezővé váljon, állami támogatás szükséges. Nincs ez másként a referencia országokban sem. A népfőiskola közfeladatot lát el, kérdés, hogy az állam ezt mennyire tartja fontosnak és milyen mértékben segíti a népfőiskolákat abban, hogy integráns részei legyenek a magyar nemformális felnőttképzésnek és közművelődésnek.

Irodalomjegyzék

- BORDÁS István, SZ. TÓTH János, & TRENCSENYI Imre (szerk.) (1998): *A közművelődési törvény és a népfőiskolák – Népfőiskolai kalauz.* Budapest: Magyar Népfőiskolai Társaság.
- CSERÉP László, & NÉMETH János István (szerk.) (2012): *A magyar közművelődés szakmai koncepciója.* www.kkdsz.hu/userimages/File/Kozmuvelodesi_koncepcio.pdf [2012.08.12.]
- BALÁZSI Károly (2002): Gyökerek és külhoni minták. In Balázi Károly (szerk.): *Gyökerek és korszakok – Népfőiskolai olvasókönyv* (pp. 6-12). Budapest: Magyar Népfőiskolai Társaság.
- Cselekvési programterv: népfőiskolákkal a tanuló társadalom és a művelt nemzet megteremtése felé (2010). In: *Művelt nép – emelkedő ország. Egy kitörési esély* (pp. 12-18). Budapest: Magyar Népfőiskolai Társaság.
- Darányi Ignác Terv (2012). A Nemzeti Vidékstratégia Végrehajtási Keretprogramja. Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium.
- HUNYADI Zsuzsa (2005): *Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok.* Találkozások a kultúrával 7. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.
- Jelentés a felnőttképzés feltételrendszerének, eredményességének, a gazdaság munkaerőigénye kielégítésében betöltött szerepének ellenőrzéséről.* Budapest: Állami Számvevőszék.
- Kulturális alapú városfejlesztés 2006* (2006). Budapest: Oktatási és Kulturális Minisztérium; Nemzeti Kulturális Alap; Megyei Jogú Városok Szövetsége.
- Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020* (2011). Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium. <http://videkstrategia.kormany.hu/strategia> [2012.12.01.]
- REICH, Ebbe Klovedal (2010): *Napsütés és villámlás. Grundtvig és az élethez írt dalai.* Szentendre: Budapest-Környéki Népfőiskolai Szövetség.
- Részvétel a felnőttképzésben* (2010). Statisztikai Tükör, 4 (87),
- SÁRI Mihály (2011): A magyar és az európai népfőiskola történeti-funkcionális nézőpontból. In: Erdei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés – Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben* (pp. 267-306). Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Intézet.